

FRANJO RAČKI O HISTORIOGRAFIJI KAO ZNANOSTI
I NJENOJ DRUŠTVENOJ FUNKCiji

(*Na temelju rasprave F. Račkoga o hrvatskoj historiografiji
u razdoblju od 1835. do 1885. godine*)

U javnoj djelatnosti Franje Račkog stekle su se dvije uloge. Rački je bio znanstveni radnik, prvi stručno obrazovani historičar u modernoj hrvatskoj historiografiji i čovjek koji je dva desetljeća stajao na čelu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, najviše znanstvene ustanove u Hrvatskoj, i time odlučno utjecao na organiziranje znanstvenih istraživanja u Hrvatskoj. Bio je također političar, prije svega ideolog, koji je u poslijeporodnom razdoblju dao klasičan oblik južnoslavenskoj ideologiji u funkciji hrvatske nacionalne integracijske ideologije. Ta područja javne djelatnosti Franje Račkoga nisu bila dva odvojena segmenta. Dapače, ona su se međusobno prožimala. Njihov međusobni odnos odredila su šira društvena shvaćanja i znanstvena načela kojima se Rački u svom radu rukovodio.

Rački je u svom djelovanju polazio sa stajališta suvremenih građanskih društvenih znanosti da je 19. stoljeće »viek narodnosti«. U skladu s time smatrao je da sve znanosti moraju biti stavljene u službu razvitka nacija na putu ispunjenja njihovih individualnih misija unutar čovječanstva i da znanosti moraju steći osobine nacija u kojima djeluju. Pri tome cilj razvitka čovječanstva nije vidio u nacionalnom zatvaranju i ekskluzivizmu već u nacionalnoj individualizaciji kao pretpostavci za ostvarenje bratstva među nacijama, a isto tako ni u zatvaranju znanosti u nacionalne granice već u njihovu dijalogu kao komplementarnih dijelova univerzalne znanosti. Rački je svoja shvaćanja o »narodnoj znanosti« i teoretski uobličio u govorima koje je držao kao predsjednik JAZU nastojeći da usmjeri rad na znanostima u njoj zastupljenim.¹

Dosljedno svojim načelima, Rački je i području svog užeg znanstvenog interesa, historijskoj znanosti, davao određenu ulogu u poticanju razvitka nacija. Dapače, predmet svoga znanstvenog istraživanja, povijest kao prošlost jednog naroda, smatrao je faktorom

¹ M. Gross, »Ideja jugoslovenstva« Franje Račkoga u razdoblju njene formulacije (1860—1862), *Historijski zbornik XXIX—XXX, 1976—77* (Šidakov zbornik), 331—345; F. Zenko, Franjo Rački kao filozofski pisac i teoretik »narodne znanosti«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, I, 1975, 1—2, 37—74.*

oblikovanja nacije, a svijest o vlastitoj prošlosti odlučnim činiocem u oblikovanju nacionalne svijesti. Zbog toga je Rački povijesnu materiju ugrađivao u svoju ideologiju, pa je i područja svojih istraživanja birao u skladu s potrebama svoje ideologije i ciljeva koje je želio postići.² Drugim riječima, Rački historijsku znanost, tj. znanstveno istraživanje prošlosti nije smatrao samim sebi ciljem. On je historiografiji davao i određenu društvenu funkciju. Kao građanski ideolog svoga vremena i čovjek koji je problemima nacionalne integracije viših slojeva hrvatskoga građanstva dao ideološki oblik, on je historiografiji namijenio da budi nacionalnu svijest hrvatskoga građanstva i da ga potiče na borbu za što veći stupanj političke samostalnosti.

Pokušaj da uz pomoć historiografije ostvare ciljeve na vanznanstvenim područjima nerijetko je pojedine historičare doveo do pragmatizma u društvu kojim je stradala znanstvena razina njihova historiografskog rada. Kod Račkoga se to nije desilo. Naprotiv, u njegovim djelima se ne osjeća nikakva izravna politička tendencija. Njegova djela su primjer korektne primjene suvremene historijske znanstvene metode. Tek posredno, znanstveno utemeljenim rezultatima mogla su ona utjecati na razvitak društva u skladu s intencijama njegove ideologije. Velik bi zadatak bio istražiti kako je Rački u svojim brojnim djelima povezivao historiografiju kao znanost i njenu društvenu funkciju. Analiza njegovih ranijih djela s toga stajališta dijelom je provedena, a i ne sasvim detaljna analiza ostalih djela pokazuje da se konstatacija kako je Rački već u prvim radovima historiografiju kao znanost i kao sredstvo za postizanje određenih ideoloških ciljeva povezao »sretnim načinom koji nije krunio znanstveni karakter njegova djela«³ može prenijeti na čitav njegov opus. Ovom ću prilikom pokazati kako je to došlo do izražaja u prilogu u kojem je Rački prikazao i ocijenio rezultate prvih pedeset godina života moderne hrvatske historiografije.

1.

Godine 1885. organizirala je JAZU u Zagrebu proslavu 50-godišnjice početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835—1885). Proslava nije imala manifestacijski već radni karakter. U koncipiranju proslave odlučnu je riječ odigrao Rački kao predsjednik JAZU. To se vidi kako iz uvodnog govora koji je održao na početku proslave, 16. studenog 1885,⁴ tako po sadržaju proslave potčinjene njegovoj koncepciji »narodne znanosti«. Rački je u svom uvodnom govoru preporod prikazao u prvom redu kao »prieporod hrvatske knjige«, tj.

² Gross, n. dj.

³ Gross, n. dj., 332.

⁴ F. Rački, Uvodni govor predsjednika dr. Fr. Račkoga. Dne 16. studenoga 1885. godine, *Rad JAZU*, 80, Zagreb 1885, 1—10.

kao proces prožimanja narodnim duhom i jezikom svega onoga što se u znanosti i umjetnosti izražava pisanom riječi, u čemu je vidio preduvjet za ostvarenje nacionalnog preporoda. Zbog toga je govorio o »prieporodu hrvatske knjige i po njoj hrvatskoga naroda.«⁵ I sama proslava zamišljena je kao čitanje radova o razvitku pojedinih znanosti u Hrvatskoj od početka preporoda do tada. Radovi su tiskani u zasebnom svesku Akademijina *Rada* (sv. 80) kojem je na naslovnoj stranici otisnuto: »U proslavu pedesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige«. Rački je za tu prigodu napisao raspravu »Nacrt hrvatske historiografije od 1835 do 1885 godine.«⁶

U raspravi »Nacrt hrvatske historiografije« Rački se pokazao prije svega kao izvanredan poznavalac rezultata novije hrvatske historiografije, k tome kao stručnjak koji posjeduje sigurnost u kriterijima za ocjenu njenih znanstvenih rezultata. Ta rasprava — prema podacima koje donosi — sadrži u stvari bibliografiju radova o hrvatskoj povijesti nastalih u Hrvatskoj u pedesetogodišnjem razdoblju od 1835. do 1885. Naime, Rački je u njoj naveo sve spomena vrijedne knjige i brošure, te rasprave i članke razasute po časopisima i novinama. Koliko je Rački savjesno obavio taj bibliografski posao, posvjedočio je deset godina kasnije njegov biograf Tade Smičiklas. Rački je, po riječima Smičiklasa, »zabilježio svaku i najsitniju radnju počamši od prvoga broja 'Danice' po svim časopisima i na kratko ocijenio. I sâm sam — nastavlja — išao za tim, pa sam se uvjerio, da je zbilja sve zabilježio.« Jedino mu je zamjerio što nije naveo neke vlastite početničke radove koje je napisao u vrijeme boravka u Rimu a objelodanio u zagrebačkom *Katoličkom listu* (od kraja 1857. do početka 1861).⁷ Uz ovu manje važnu ogradu »Nacrt hrvatske historiografije« Franje Račkog možemo, dakle, smatrati potpunom bibliografijom radova koji se odnose na hrvatsku povijest, a nastalih u Hrvatskoj u toku prvih pedeset godina života moderne hrvatske historiografije. Rački je, govoreći o područjima i problemima kojima se u tom razdoblju hrvatska historiografija bavila, dao također ocjenu većeg dijela radova (premda uglavnom kratku) i tako upozorio na njihove značajke i na njihovu znanstvenu vrijednost.

Pri tom treba napomenuti da je Rački područje historiografije veoma široko shvaćao. To se vidi prema djelima koja je uvrstio u svoju raspravu, a koja spadaju u široko shvaćen pojam historijskih znanosti. Radove koje je unio u svoju raspravu o historiografiji razvrstao je prema ovim »granama«: politička povijest, državna povijest, pomoćne historijske znanosti, zatim biografije, pravna povijest općenito i povijest državnoga prava, crkvena povijest, povijest književnosti, povijest likovnih umjetnosti, kulturna povijest, historijska i dijelom suvremena geografija, te narodne pjesme, običaji i vjero-

⁵ Rački, Uvodni govor, 9.

⁶ F. Rački, Nacrt hrvatske historiografije od 1835 do 1885. godine, *Rad JAZU*, 80, Zagreb 1885, 246—313.

⁷ T. Smičiklas, Život i djela dra. Franje Račkoga, Zagreb 1895, 145.

vanja. Treba također napomenuti da je Rački, gdje god mu se za to pružila prilika, upozoravao na izvore ili rasprave koji se tiču gospodarske povijesti ili povijesti društvenih (uglavnom staleških) odnosa.⁸

Rački se ipak nije zaustavio na tome da sastavi što potpuniju bibliografiju historiografskih radova i dade njihovu kratku ocjenu. On je prikazao *razvitak* hrvatske historiografije, te ocijenio znanstvenu razinu i dostignuća hrvatske historiografije u pojedinim etapama njezina razvitka i kao cjeline. Iz izlaganja Račkog možemo zaključiti što on smatra preduvjetima za nastanak suvremene, znanstveno utemeljene historiografije i što smatra njenim bitnim osobinama i najvažnijim zadacima. Tu možemo uočiti shvaćanje Račkog o međusobnom odnosu znanstvene metode i društvene funkcije historijske znanosti, a time i dva kriterija po kojima Rački ocjenjuje rezultate i *razvitak* hrvatske historiografije.

Osnovni preduvjet koji omogućava da jedna historiografija dobije znanstveni karakter Rački vidi u ljudima koji je stvaraju, tj. u metodskoj osposobljenosti istraživača na području historijske znanosti. On smatra da opće obrazovanje, visoka kultura i spisateljski dar nisu dovoljna podloga za znanstveno utemeljivanje historiografskog rada. Tek »dielbom radnje«, tj. prijelazom historiografskog rada iz ruku književnika ili općenito obrazovanih ljudi u ruke historičara po struci, te zatim stvaranjem znanstvene ustanove koja se bavi istraživanjem povijesti i koja usmjerava taj rad, ostvareni su, prema Račkom, osnovni preduvjeti za nastanak znanstvene historiografije.⁹ A osnovna obilježja jedne znanstvene historiografije su — također prema Račkom — objelodanjivanje izvorne građe, koja tako postaje dostupna širem krugu istraživača, te zasnivanje radova na izvornoj građi.¹⁰ Konačnim zadatkom znanstvene historiografije smatrao je izradu djela s kritički obrađenom cjelokupnom nacionalnom poviješću.¹¹

S druge strane Rački je, u skladu s čitavim svojim ideološkim stavom, svojim nacionalnim shvaćanjima i ocjenom političkog položaja hrvatskog i drugih južnoslavenskih naroda u tom razdoblju, historiografiji pridavao zadatak buđenja nacionalne svijesti i hrabrenja naroda u borbi za ostvarenje nacionalnih prava. Taj vanznanstveni zadatak stavljao je, kad se radilo o hrvatskoj historiografiji, jednako kao i svoja konkretna nacionalna i politička shvaćanja, u hrvatski, južnoslavenski i slavenski okvir. U uvodnom govoru održanom na proslavi 50-godišnjice hrvatskoga narodnog preporoda u JAZU Rački je izrazio svoje uvjerenje da hrvatska historiografija mora u hrvatskom narodu buditi i podržavati »misao povjestne i narodne zajednice u hrvatskoj, hrvatsko-srpskoj, u južnoslovenskoj,

⁸ Rački, *Nacrt*, 288, 290, 291, 295, 301.

⁹ N. dj., 265, 266.

¹⁰ N. dj., 273, 274.

¹¹ N. dj., 312.

u slovjenskoj obitelji, rodu«. ¹² Rački je tada pokazao da je svjestan i južnoslavenske orijentacije ilirskog pokreta, te da je i sam nastavljatelj takve preporodne tradicije. Međutim, isto je tako bio svjestan da je ilirski pokret bio prije svega »prieporod hrvatske knjige, i po njemu hrvatskoga naroda«. ¹³ Zbog toga je i vremenski i prostorni okvir svoje rasprave o hrvatskoj historiografiji podvrgnuo koncepciji proslave 50-godišnjice tako shvaćenoga hrvatskoga narodnog preporoda. Smatrao je, naime, da će »nakani naše akademije, koju je ona imala ustanovljujući za proslavu pedesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige čitanja o razvitku kod nas nauke u tom razdoblju, najbolje odgovoriti, ako se taj rad na polju poviesti crtajući« ograniči »na to razdoblje i na poviest hrvatsku«, tj. »na li hrvatsku poviest i na rad oko nje u samoj Hrvatskoj, odnosno u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji«. ¹⁴ Prema tome, Rački nije uzeo u obzir radove koji se odnose na opću povijest ili na povijest ostalih južnoslavenskih naroda, premda je konstatirao usmjerenost hrvatske historiografije prema širim južnoslavenskim okvirima. ¹⁵ I narodni jezik, kojim je od početka preporoda u banskoj Hrvatskoj pisana hrvatska historiografija, Rački smatra elementom njena utjecaja na nacionalni razvitak. ¹⁶

Rački je u svojoj raspravi prikazao pedesetgodišnji razvitak historiografije u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji, ali je nalazio da historiografija u pojedinim dijelovima Hrvatske ima neka posebna obilježja, uglavnom na vanznanstvenom području. Zbog toga je unutar periodizacije koju je uveo zasebno prikazao razvitak historiografije u banskoj Hrvatskoj, zasebno u užoj Dalmaciji, a zasebno u Dubrovniku. Dok je Dubrovniku dao »posebno mjesto u historiografiji, kano što mu ga je i poviest dodijelila bila«, ¹⁷ Dalmaciju je izdvojio zbog drugačijega karaktera njene historiografije, zbog toga što u njoj u ilirsko doba nije prevladao »nov duh narodni, niti glede jezika, niti glede smjera«, što se u njoj — prema njegovoj ocjeni — još uvijek istražuje »prošlost kano prošlost, ali ne pokazuje se podjedno kao predteča i putokaz nove budućnosti s novimi zahtjevi«, te što se u njoj neguje »pokrajinski dalmatinski patriotizam«. ¹⁸

Unutar tih podjela Rački se posebno osvrnuo na objavljivanje izvorne građe, na rasprave i članke i na cjelovite povijesti hrvatskog naroda (također i Dubrovnika i Dalmacije).

Rački je pedesetgodišnje razdoblje razvitka hrvatske historiografije ocijenio prema njenim znanstvenim rezultatima i prema ispunjavanju društvene funkcije. Način na koji je to učinio pokazuje

¹² Rački, Uvodni govor, 10.

¹³ N. dj., 9 (potc. N. S.).

¹⁴ Rački, Nacrt, 246.

¹⁵ N. dj., 268, 300.

¹⁶ Rački, Uvodni govor, 9.

¹⁷ Rački, Nacrt, 263.

¹⁸ N. dj., 257.

da je Rački znao spojiti svoj rad kao znanstvenoga historičara i kao hrvatskoga političara bez uštrba po svoja kako znanstvena tako i politička načela. On je bio spreman prihvatiti kao društveno (u smislu koji je tom pojmu sam davao) korisnu i radnju koja nije zadovoljavala sve znanstvene kriterije. »Ako i nesavršenija historijska radnja — rekao je — postigne taj uspjeh (buđenja nacionalne svijesti; N. S.), time je svoju nesavršenost nadoknadila; naprotiv, ako savršena nedjeluje u tom smjeru, nije cijeli pogodila.«¹⁹ Međutim, nije bio spreman poreći objektivnu znanstvenu vrijednost historijskoj radnji koja nije bila u skladu s njegovim shvaćanjem društvene uloge historiografije, kao što nije bio spreman prešutjeti objektivnu znanstvenu »nesavršenost« radnji makar ona i ispunjavala u potpunosti zadatak koji je on postavljao pred hrvatsku historiografiju.

2.

Periodizacija koju je Rački uveo u svoj prikaz razvitka hrvatske historiografije u razdoblju od 1835. do 1885. odraz je shvaćanja Račkog o historiografiji kao znanosti i njenoj društvenoj funkciji, tj. ulozi u životu nacije. Rački je razdoblje razvitka moderne hrvatske historiografije do svoga vremena podijelio u tri vremenske cjeline. To su: »doba ilirsko« (1835—1850), »doba prelazno« (1850—1867) i »naše doba« (1867—1885). Ta periodizacija se ravna prema znanstvenim ustanovama koje organiziraju istraživački rad na području povijesti i koje su — prema shvaćanju Račkog — jedan od osnovnih preduvjeta za rad i napredovanje znanstvene historiografije. Prvo, ilirsko razdoblje od početka do kraja hrvatskoga narodnog preporoda karakterizira nepostojanje takve ustanove. U drugom, prijelaznom razdoblju brigu oko istraživanja hrvatske povijesti preuzelo je Kukuljevićevo Društvo za povjestnicu jugoslavensku, dakle društvo koje je na istraživanju povijesti još uvijek okupljalo ljubitelje povijesti, a ne stručno osposobljene historičare, premda se upravo tada počinju organizirati snage znanstvene historiografije. U trećem razdoblju, od 1867, kaže Rački, »taj zadatak pređe glavno na našu akademiju«, dakle u ruke jedne znanstvene ustanove. Našao je također da takvu periodizaciju opravdavaju i neka »posebna obilježja« koja je imala hrvatska historiografija u svakom od tih razdoblja.²⁰ Unutar triju razdoblja u razvitku hrvatske historiografije Rački je zatvorio cjeline koje karakterizira i određeni kvantitativni i kvalitativni rast. Ona su također cjeline unutar kojih je historiografija odigrala određenu ulogu u životu hrvatske nacije.

Hrvatsku historiografiju ilirskog doba Rački nije smatrao u potpunosti znanstvenom. To je doba za znanstvenu historiografiju, kako kaže, bilo »veoma neprijazno«. Nije bilo historičara po struci, te je

¹⁹ N. dj., 265, 266.

²⁰ N. dj., 246.

»pjesnik i novelistu kadšto zašao među historike«. ²¹ Snage koje su se bavile poviješću su »još premalo bile pripravne za strukovni znanstveni rad«. Zbog toga nije ni moglo doći do osnivanja »učenoga društva« o kojem se razmišljalo već od 1836. ²² Izvorna građa se veoma malo objelodanjivala, a odbor, koji je imenovao Hrvatski sabor sa zadatkom da sastavi spis koji bi razjasnio »municipalem consistentiam regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae«, nije do kraja tog perioda obavio zadatak. Gledajući u cjelini, vidi se da Rački hrvatsku historiografiju ilirskog perioda ne smatra znanstvenom, ali smatra da je ona u potpunosti ispunila svoju društvenu zadaću. ²³ Naime, radnje nastale u to doba su — prema Račkom — »hrvatski narod, prikazujuć mu slike iz prošlosti njegove, sokolile i hrabrile u borbi za narodne svetinje«. ²⁴ Historiografija je u to doba imala jedino »odgojnu zadaću«, imala je služiti samo jednoj svrsi — »buditi samosviest narodnu i naukom iz prošlosti dovoditi plemenita davne Ilirije k jedinstvu prosvjetnomu i narodnomu«. ²⁵

Takav pravac, smatra Rački, odredio je historiografiji toga razdoblja Ljudevit Gaj, ali više svojim koncepcijama nego svojim historiografskim radom. Gaj je smatrao da će za buđenje nacionalne svijesti — po riječima Račkoga — »naći upravo u historiji jednu od najčvršćih poluga«, ali sâm je o povijesti malo pisao. Objelodanio je svega nekoliko članaka, a ni u njima se, prema sudu Račkoga, nije pokazao »historikom ex professo«. Rački je smatrao da ni ne treba žaliti što su neki Gajevi radovi (među njima i djelo »Dogodovština Ilirije velike«) ostali u rukopisu. ²⁶

Odgojna zadaća historiografije ilirskog doba, konstatira Rački, odredila je i karakter objelodanjenih (istina u malom broju) izvora i oblik historiografskih radova. Objelodanjivani su samo izvori pisani narodnim jezikom da se čitaoci u isto vrijeme upoznaju i s narodnim jezikom i s narodnom prošlošću. ²⁷ S druge strane, taj isti dvostruki odgojni cilj uvjetovao je i oblik radova, te su tada nastali samo kraći članci i omanje rasprave. U njima su prikazivani »borba hrvatskoga naroda i njegovih junaka za vjeru, prosvjetu i slobodu«; pisane su biografije jer se kroz njih moglo »slaviti velika djela i uzgajati čuvstvo domoljublja«; raspravljalo se o piscima koji su pisali glagoljicom, ćirilicom i latinicom, čime se narodu »namiče misao, da pismo nije bitno, i da je ono naše i u toj trojnoj odori: s toga da azbuka ne smie ciepati jedinstvenosti narodnje«. ²⁸ Rački je napose istaknuo da se u to doba pažljivo pratio razvitak slavenskih naroda, upozoravalo na njihovu srodnost i ulijevao osjećaj slaven-

²¹ N. dj., 265.

²² N. dj., 265, 266.

²³ N. dj., 255.

²⁴ N. dj., 265.

²⁵ N. dj., 249.

²⁶ N. dj., 247—249.

²⁷ N. dj., 256.

²⁸ N. dj., 249, 251, 252.

ske kulturne uzajamnosti. »U tom se pogledu — rekao je — može ilirsko doba upravo podičiti i za uzor postaviti.«²⁹

Istim je dvostrukim kriterijem ocijenio Rački i djelo Ivana Šveara »Ogledalo Iliriuma«. U pogledu znanstvene razine, možemo zaključiti, Rački ga smatra retardacijom. Švearu, inače župniku u selu Se-svete kod Požege, nisu bili poznati rezultati i metode suvremene historiografije, dapače »glede kritike« daleko je ispod razine Luciusa, Krčelica, Farlatija i drugih čijim se djelima služio. Rački mu je zamjerio što je »pustio uzde svomu domoljubnomu zanosu mnogo slobodnije, nego li to nauka dopušta«. Pa ipak je smatrao da je Švearovo djelo bilo korisno za vrijeme u kojem je nastalo, pogotovu zbog narodnog jezika kojim je pisano.³⁰

U cjelini, Rački smatra da su prilozii historiografije ilirskog doba bili »samo zrna [...] sami kamenci za sgradu narodne poviesti«, ali joj u pogledu uloge koju je odigrala u buđenju nacionalne svijesti hrvatskog naroda i njegove južnoslavenske orijentacije daje veoma visoku ocjenu.³¹

Drugi period pedesetogodišnjeg razvitka hrvatske historiografije Rački smatra prijelaznim periodom (tako ga i naziva) između ilirskog perioda i perioda u kojem je brigu oko obrađivanja povijesti preuzela JAZU. Dok u ilirsko doba još nije bilo znanstvene historiografije, u vrijeme otkako je započela radom Akademija ona je odmaknula u svom razvitku. »Doba prelazno« u stvari je početak znanstvene historiografije u Hrvatskoj. Tada je, smatra Rački, hrvatska historiografija stavljena na znanstveni temelj. To je u prvom redu zasluga jednog nehistoričara, Ivana Kukuljevića, koji je to učinio »iznoseći na svjetlo spomenike i osnivajući povjestna istraživanja na izvorih«.³²

Tom periodu daje obilježje Društvo za povjestnicu jugoslavensku kojega je Kukuljević bio predsjednik. Ono je, konstatira Rački, »u 15 godina bilo glavno, a donjekle i jedino gojilište domaće historiografije«.³³ Koliko značenje Rački pridaje Društvu, vidi se po tome što smatra da su sve radnje nastale izvan njega samo donekle njegov rad popunjavale.³⁴ Vidi se također da je Rački Kukuljevića smatrao dominantnom figurom historiografije tog perioda. Rački je isticao Kukuljevićevu djelatnost unutar Društva i važnost njegovih djela, napose objelodanjene izvorne građe. Ipak je u nekim njegovim djelima nalazio »nedostatke«. Oni su očito bili posljedica Kukuljevićeva nedovoljnoga stručnog obrazovanja, ali obzirni Rački to nije htio izričito kazati.³⁵

²⁹ N. dj., 252.

³⁰ N. dj., 253, 254.

³¹ N. dj., 265.

³² N. dj., 273, 274.

³³ N. dj., 287.

³⁴ N. dj., 286.

³⁵ N. dj., 269, 270.

Premda govori o dvadesetpetogodišnjem životu Društva za povjestnicu jugoslavensku, tj. do 1875. kada je izišao iz tiska posljednji svezak njegova organa *Arkiva*, Rački je težište njegova rada s pravom stavio na prvih petnaest godina. To znači do 1864. kada je izišao prvi svezak *Književnika*. Time se već približio razdoblju djelovanja Akademije, jer je *Književnik*, kako sam kaže, bio »nekim načinom predteča Radu, pak mu bijaše zadatak prikupiti oko sebe sve domaće znanstvene sile, koje su se imale ogledati na poprištu akademije«. ³⁶

S druge strane, Rački je istaknuo da je Društvo za povjestnicu jugoslavensku nastalo u vrijeme kada je, nakon neuspjeha koji je doživio pokret u Hrvatskoj 1848/49, »državna vlast stala narodnim težnjama sve to uže granice krojiti« i konstatirao da je ono osnovano iz potrebe da se »obrađivanju narodne poviesti veća briga posveti« kako bi se i na tom području (koje smatra jednim od najvažnijih) nastavio »književni« a time i nacionalni preporod. ³⁷ Društvo je, smatra Rački, taj svoj zadatak u potpunosti izvršilo, jer je bodrilo hrvatski narod »u doba kad mu je tuđinština stala poplaviti sav javni život«. ³⁸

U razdoblju od početka rada Jugoslavenske akademije, tj. od 1867. hrvatska historiografija krenula je dalje kvantitativno i kvalitativno. Radovi tog perioda, kaže Rački, »nadilaze koli obsegom toli unutarnjom vrsnoćom sve predjašnje prvoga i drugoga razdoblja«. ³⁹

Govoreći o tom razdoblju, Rački se posebno osvrnuo na djelo Tade Smičiklase »Poviest hrvatska«. To je djelo pozitivno ocijenio zbog toga što je »pisano hrvatski, [...] podpuno, [...] pruža proziran pregled svekolike prošlosti hrvatskoga naroda, [...] u prijaznoj slici i domoljubnom duhu razvija sliku svih grana njegova vjekovnoga života«. Jedino je zamjerio Smičiklasu što u svom djelu, premda namijenjenom u prvom redu širem krugu građanstva i inteligencije, nije naveo izvornu građu kojom se služio. ⁴⁰

Rački je, dakako, spomenuo i vlastite historiografske priloge, nastale u drugoj i trećoj fazi razvitka moderne hrvatske historiografije, ali je — u svojoj skromnosti — prešutio vlastitu istaknutu ulogu u podizanju znanstvene razine i u usmjeravanju hrvatske historiografije. Učinio je to tek neizravno, ističući ulogu Jugoslavenske akademije kojoj je od njena osnutka do tada stajao na čelu.

Rački je čitavo pedesetogodišnje razdoblje hrvatske historiografije od 1835. do 1885. promatrao kao kontinuirani razvitak, bez velikih prekretnica i naglih skokova, koji je — prema njegovoj ocjeni — vodio »od manjih članaka, kojim je glavna svrha naprama celomu narodu bila didaktičko-pedagogička, od prvih skromnih pokusa oko

³⁶ N. dj., 274.

³⁷ N. dj., 266.

³⁸ N. dj., 273.

³⁹ N. dj., 287.

⁴⁰ N. dj., 303, 304.

izdavanja spomenika, od tjesnijega područja pojedinih grana poviestnih [...] na kritičko-historičke monografije, na znanstveno obrađivanje pojedinih grana i česti cjelokupne hrvatske historije, na izučanje i objelodanjivanje izvora u celom obsegu narodne prošlosti. Međutim, smatrao je da su, uza sav nesumnjiv napredak u razdoblju od osnutka Akademije, dotadašnji rezultati hrvatske historiografije samo »krasan početak — i ništa drugo«. Glavni zadaci, smatrao je, još stoje pred hrvatskom historiografijom na njenu putu prema dostizanju razine ostalih evropskih historiografija. To su prije svega: dalje izdavanje izvorne građe i (na njenu temelju) izrada velikog djela u kojem će biti kritički obrađena cjelokupna hrvatska povijest.⁴¹

Franjo Rački je svojom raspravom »Nacrt hrvatske historiografije od 1835 do 1885 godine« dao ocjenu razvitka, rezultata i znanstvene razine prvih pedeset godina moderne hrvatske historiografije i time u hrvatskoj historiografiji prvi učinio ono za čime se periodički osjeća potreba u svakoj historiografiji. Učinio je to polazeći od kriterija njemu suvremene metode evropske historijske znanosti. Osnovni zahtjevi, koje je u tom pogledu postavio pred hrvatsku historiografiju — metodska osposobljenost istraživača, organizacijska podloga historiografskog rada, objelodanjivanje izvorne građe, zasnivanje rada na izvorima i izrada djela s kritički obrađenom cjelokupnom nacionalnom povijesti — ostali su i dalje obilježjima i zadacima svake znanstvene historiografije uza sve kasnije obogaćenje metode historijske znanosti. Samo načelo o društvenoj funkciji historiografije imanentno je historijskoj znanosti kao društvenoj znanosti, a ta se funkcija ostvaruje u dijalektičkom odnosu između potreba i interesa društva, pojedinih klasa ili slojeva s jedne i snaga znanstvene historiografije s druge strane. Dakako, Rački je funkciju historiografije shvaćao u skladu s potrebama građanskog društva svoga vremena općenito i napose u Hrvatskoj. Međutim, širina pogleda i metodska osposobljenost, pa i obilježja njegove liberalne i nacionalno neekskluzivne ideologije omogućili su Račkom da uspostavi sklad između zahtjeva znanstvene metode i potreba društvene funkcije historijske znanosti.

⁴¹ N. dj., 312.

FRANJO RAČKI ÜBER DIE HISTORIOGRAPHIE
ALS WISSENSCHAFT UND IHRE GESELLSCHAFTLICHE
FUNKTION

Franjo Rački war Wissenschaftler — er war Geschichtsforscher und Politiker, vor allem aber jener Ideologe, der in der Zeit nach dem sog. Illyrismus (der nationalen Renaissance) der südslawischen Ideologie ihre klassische Form als kroatisch nationaler Integrationsideologie verlieh. Der Verfasser zeigt aufgrund von Račkis Abhandlung über die kroatische Historiographie in der Zeit zwischen 1835 und 1885, dass sich diese zwei Gebiete von Račkis öffentlicher Tätigkeit durchdrangen. Ihre gegenseitige Beziehung wurde von den breiteren gesellschaftlichen Auffassungen und von Račkis wissenschaftlichen Grundsätzen bestimmt. Bei seiner Tätigkeit ging Rački von den zeitgenössischen Auffassungen von der bürgerlichen Gesellschaft und der Nation als Verwirklichung der Idee des Christentums aus, sowie von der »nationalen Wissenschaft« als Mittel zur Formung der Nation. In Übereinstimmung damit mass er auch der Historiographie eine bestimmte gesellschaftliche Funktion bei. Der kroatischen Historiographie hatte er jene Rolle zugeordnet, die das nationale Bewusstsein des kroatischen Bürgertums wecken und seinen Kampf um die Erreichung einer möglichst hohen Stufe politischer Selbständigkeit anregen sollte. Andererseits waren Rački die Methoden der zeitgenössischen europäischen Geschichtswissenschaft bekannt, und er wendete sie bei seiner Arbeit auch an. Mit der Analyse der erwähnten Abhandlung zeigt der Verfasser, dass Rački auch die Entwicklungsergebnisse der ersten fünfzig Jahre der kroatischen Historiographie aufgrund zweier Kriterien beurteilte: Wie sie ihre gesellschaftliche Funktion erfüllte und welches wissenschaftliche Niveau sie in den einzelnen Epochen erreicht hatte.

Der Verfasser zieht die Folgerung, dass es Rački — dank der Weite seines Gesichtskreises und dank seiner methodologischen Befähigung zu wissenschaftlicher Arbeit, wie auch aufgrund der Merkmale seiner bürgerlich-liberalen und national nicht exklusiven Ideologie — gelungen war, die Forderungen der wissenschaftlichen Methode und die Auffassung von der gesellschaftlichen Funktion der Historiographie in seiner Arbeit in Einklang zu bringen.